

SPROGENE I SPROGET

Modersmål-Selskabets

Årbog 1991

C. A. Reitzels Forlag AS

Indholdsfortegnelse

© Forfatterne, Modersmål-Selskabet og C. A. Reitzels Forlag A/S

Bogen er sat med Baskerville hos Kolding Data Sats as og trykt hos Jørn Thomsen Offset A/S, Kolding

Åbogsudvalget

Gerda Th. Løffers

Lis Garbers

Georg Søndergaard

Omflag og typografi:

Erik Ellegaard Frederiksen IDD

ISBN 87-7421-724-0

Forord	side 7	Ungdomsprog	side 89
af Gerda Th. Løffers		af Mette Kunøe	
I digtets skole	side 11	Det gode	
af Per Højholt		formidlingsprog	
Det grimme sprog	side 16	er som en	
af Bent Pedersbæk Hansen		nypudset rude	side 97
Sproget i Kjølwenhavustrup		af Leif Becker Jensen	
- og andre steder	side 26	Fagsprog	
af Kjeld Kristensen og		og sort tale	side 106
J. Norrann Jørgensen		af Per Thygesen Poulsen	
Hverandet Barn		Det nyttige	
i Danevang Forstaa		og besværlige teologiske	
halvkvæden vise	side 38	fagsprog	side 110
af Ole Tøgeby		af Gerhard Pedersen	
Talesprog i skriftsprog:		Skolens fyndssprog	side 119
Hvad sagde Gitte		af Peder Skjurm-Nielsen	
om tåregas?	side 53	Lærebogssprog	side 129
af Hans Basboll		af Harry Haue	
Minusordene	side 64	Formandens	
af Knud Overø		beretning til general-	
Det unævnelige	side 73	forsamlingen	side 136
af Lis Garbers		Modersmålsprisen	
Fem forskellige		til Per Højholt	side 139
sprog	side 79		
af Brita Lønstrup			

Hverandet Barn i Danevang Forstaa halvkvæden Vise

Ole Togeby

Sådan skriver Grundtvig, men det er nok lidt overdrevet; Peder Laale skriver mere forsigtigt: *Man kan ogsaa forstaa en halvkvædet Vise*, og Peder Syv har *Man maa og forstaa en halvkvædet Vise*, og det er nok det mest fornuftige. For det er ikke alle der forstår det der er underforstået, det er ikke alle der kan læse mellem linjerne. Men det er fornuftigt at lære det.

Sådan har man en del udtryk for den betydning der kan ligge i meddelelser udover den bogstavelige mening med ordene. Denne merbetydning er der overalt hvor ord sættes sammen til tekster; de fleste mennesker forstår det meste af det underforståede, men de færreste er opmærksomme på at de påvirkes af denne merbetydning, selv om den påvirker dem mindst lige så meget som de udtalte ord.

For at vise hvor meget der kan udtrykkes med en halvkvædet vise, har jeg valgt fire stykker tekst som bogstavelig talt handler om det samme, men hvor der står vidt forskellige ting mellem linjerne. Den første kommer her:

Skabelse og verdensbillede
»I tidernes morgen – var intet til«

Da Snorre Sturlasson i sin »Edda« ville skildre verdens skabelse, ikke sådan som han og hans samtidige af bibelen vidste, den virkelig var foregået, men sådan som hans hedske forfædre, uvidende og godtroende, indbildte sig den, havde han flere gamle beretninger at bygge på: forskellige strofer i den »Eldre Edda«, som endnu er bevaret, og af hvilke han citerer nogle ordret, og tillige andre forestillinger, som er gået tabt og kun kendes i brudstykker fra

hans fremstilling. Efter Snorres fortælling gik verdens skabelse for sig på følgende måde:

I tidernes morgen, før Jorden blev til, fandtes *Niflheim*, tågeverdenen, og, mod syd, *Muspelheim*, den lyse flammende himmelegn. Imellem de to verdener lå det tomme svælg, *Ginnungagap*, sådan som også det gamle eddakvæd »*løbens Spædoms*« siger:

*I tiders morgen
var intet til
ej sand eller sø
eller svale bølgere.
Der fandtes ej Jord
eller himmel foroven,
Der var Ginnungagap,
af græs var der intet.*

Anders Bæksted: *Guider og helle i Norden*, 1965 side 41

Denne tekst handler om verdens skabelse og er en genfortælling af *Gylfaginning* i Snorres Edda (Snorre Sturlasson: *Gylfaginning* (Første del af Snorres Edda) oversat af Finnur Jónsson, København 1929). Teksten beskriver verdens skabelse, men der er også skrevet vigtige meddelelser mellem linjerne: ... ikke sådan som han og hans samtidige af bibelen vidste, den virkelig var foregået, men sådan som hans hedske forfædre, uvidende og godtroende, indbildte sig den, havde han... Her underforstås det at Snorre er lidt til grin når han rigtig følte sig overlegen, fordi han troede han vidste hvordan verden var skabt, mens hans forfædre ikke vidste det. Fortælleren i tekststykket, Anders Bæksted, skriver mellem linjerne at vi med god ret kan føle os lige så overlegne i forhold til Snorre som han gjorde i forhold til sine forfædre. Han var i virkeligheden selv uvidende og godtroende og indbildte sig bare noget.

Hvordan kan nu det gå til? For det står der jo ikke bogstavelig talt. Det hænger sammen med at *vide* at er et såkaldt faktivt verbum, dvs. et verbum der forudsætter at *at*-sætningen er sand. Hvis A siger til B: *C vidste at det regnede*, så ved både A og B at det regnede. Hvis A og B ved at det ikke regnede, ville A sige: *C tro-*

ede at det regnede, selv om C havde præcis de samme forestillinger om regn i begge tilfælde.

Forskellen på *vide* og *tro* er altså ikke et spørgsmål om kvaliteten af Cs tankevirksomhed, men et spørgsmål om overensstemmelsen mellem samtaleparternes tankevirksomhed på den ene side og den omtales tankevirksomhed på den anden side. Med brugen af ordet om *vide* meddeler afsenderen til modtageren hvad den omtalte tror om et eller andet emne, og *forudsætter* at denne tro er sand. Med brugen af ordet *tro* meddeler afsenderen modtageren hvad den omtalte tror uden at forudsætte at denne tro er sand.

På samme måde i eksemplet: Når Anders Bæksted til os læsere skriver at Snorre *af biblen vidste* hvordan verden var blevet skabt, så meddeler han os at Snorre troede på at Gud i begyndelsen skabte himlen og jorden, men forudsætter også at det er sandt. Nu er det imidlertid således at jeg ikke tror på skabelsesberetningen i Biblen. Og jeg skrev at både A og B også ved det, når A siger til B at C vidste det. Og jeg er jo B i dette eksempel. Jeg tror faktisk heller ikke at A, Anders Bæksted, tror på skabelsesberetningen. Og jeg tror ikke at han tror at jeg tror på den.

Her er der altså noget ekstra på spil. Anders Bæksted er ikke helt alvorlig i denne sætning. Det lyder som om han i det skyulte citerer hvorledes Snorre har tænkt; det kan ordene *uvidende, godtroende* og *indbilde sig* også tyde på. Dette at sige noget hvis forudsætninger man ikke kan stå inde for, samtidig med at man antyder at det er et citat fra en anden, kaldes normalt ironi. Ironi er ikke noget der ligger i ordenes bogstavelige betydning. Det er heller ikke noget, som ligger i måden man sætter ordene sammen på i sætninger og hele tekster. Ironi er noget meningsoverskud der opstår ved forholdet mellem på den ene side den bogstavelige mening med teksten og på den anden side den vidensbaggrund som samtaleparterne (samskrivereparterne) har, og som de gensidigt forventer hos hinanden.

I dette eksempel laver Anders Bæksted grin med Snorre, ved over for os læsere at lade som om han er Snorre, således at vi, Anders Bæksted og os læsere, kan grine sammen af hans, Snor-

res, naivitet. Anders Bæksted har ikke direkte skrevet at Snorre var naiv, men han har skrevet det mellem linjerne. Ironi er et typisk eksempel på underforståelse.

Læg nu mærke til at denne måde at kommunikere på til en vis grad afvæbner os læsere. Hvis Bæksted havde skrevet: *Snorre var meget naiv; han troede nemlig på Biblens skabelsesberetning...*, så kunne vi læsere have reageret på påstanden og i vores stille sind have protesteret: *Det var vel ikke naivitet at tro på det dengang...* Men nu står det der jo ikke sort på hvidt. Det ligger kun i luften mellem det hvide papir og vores øjne. Det ligger i hvad jeg tror at Anders Bæksted tror at jeg tror, og måske også i hvad han tror at jeg tror at han tror at jeg tror. Og det er jo svært at protestere mod noget så uhandgribeligt.

Man kan sige at Anders Bæksted medvidensk pådutter os læsere en holdning som vi måske slet ikke ønsker at have – uden at vi kan reagere mod det ved protest, fordi det bygger på nogle forudsætninger som er rigtige: vi tror jo ikke på skabelsesberetningen og tror ikke at han gør det. Vi er afvæbnede.

På den måde er det ikke helt forkert at hverandet barn i Davenportang forstår en halvkvæden Vise, men det er heller ikke helt rigtigt. Vi har alle sammen forstået at Snorre var naiv. Men det er nok ikke alle der har forstået at det er dem selv der kvæder denne anden halve vise, det er ikke noget Anders Bæksted påstår eller argumenterer for; det er noget han får os til at hoppe på, på grund af noget andet som vi går ud fra.

Sammenfattende kan man formulere det således: Et af de vigtigste sprog i sproget er underforståelserne, det der står mellem linjerne, den anden halvdel af den halvkvædede vise.

Disse underforståelser handler altid om spændet mellem afsenderens baggrundsviden om, og holdning til emnet, og modtagerens baggrundsviden og holdning. Underforståelser handler om hvad samskrivereparterne går ud fra.

Underforståelser findes i alle tekster, ikke kun i nogle særlige, vittige eller ironiske tekster. I enhver tekst går afsenderen nemlig ud fra en vis baggrundsviden og holdning til emnet. At forstå en halvkvædet vise er at gøre sig klart hvilken baggrundsviden

og holdning der forudsættes – også når det er helt ukontroversielt.

De skjulte forudsætninger i den første tekst sættes i relief hvis man sammenligner dem med forudsætningerne for en anden tekst der handler om det samme:

MYTER

Verdens tilblivelse og guderne

I urtidsdagene, før der endnu var nogen jord eller nogen himmel, ej heller noget hav som skyllede op om en kyst, lå der midt i verden et ubyre svælg, og det svælg kaldes Ginnungagap. Mod nord stod det kolde Niflheim, hvor grumme storme sled i mørket, og mod syd lyste det brændende Muspelheim så hedt og gloende, at ingen kunne færdes i det land uden de der havde hjemme i dets brand. Surt hedder den der værgter Muspelheim, og hans sværd er den hårde lue; det er han som engang skal øde verden med ild og styrte guderne. Men dengang da guderne endnu ikke var født, da bovnede isen i Ginnungagap...

Vilhelm Grønbech: *Nordiske Myter og Sagn*, 1941

Lad os se hvad der så forudsættes i denne tekst. Her genfortæller Vilhelm Grønbech ganske simpelt den nordiske skabelsberetning uden nogen hævde pegefingre, hverken om at det ikke er kristendom, eller om at det er naiv overtro. Vilhelm Grønbech genfortæller myten som om han vil have os læsere til at tro på den – som om vi var mennesker fra den tidlige nordiske middelalder der skulle tro på historien – og på sin vis er den også mere troværdig end den om Adam og Eva.

Det fremgår af flere træk i historien. Når Grønbech skriver: *låg der midt i verden et ubyre svælg*, betyder det at han har sikker kundskab om noget der er sket tidligere, og som er adskilt i tid fra den tid der er fælles for ham og os. At han har sikker kundskab, ligger i formen *låg*; havde han ikke haft sikker kundskab, men blot hørt at der var nogen der påstod at der lå et svælg, ville han have skrevet: *I urtidsdagene har der midt i verden ligget et ubyre svælg*. Og hvis

han havde ment at urtidsdagene ikke var adskilt fra vore dage, men kontinuerligt forbundet med dem, ville han have skrevet: *Fra urtidsdagene har der midt i verden ligget et ubyre svælg*. Vilhelm Grønbech hører altså til en anden tidsalder end urtidsdagene, men har sikker kundskab om hvad der skete.

På samme måde kan man analysere: *Surt hedder den der værgter Muspelheim, og hans sværd er den hårde lue; det er han, som engang skal øde verden med ild og styrte guderne. Men dengang da guderne endnu ikke var født, da bovnede isen i Ginnungagap*. Nutidsformerne hedder og værgter viser at Surt ikke blot var en person der levede i urtidsdagene, men også er en person der lever nu, mens Vilhelm Grønbech fortæller os læsere historien. Og engang skal øde verden viser at vores verden skal gå under engang. Hvis fortælleren var en der kunne se tilbage til denne undergang og hedenskabet's tid som fortid, ville der have stået: *Surt hed den der værgede Muspelheim, og hans sværd var den hårde lue; det var han som skulle øde verden med ild og styrte guderne*. Når der står engang skal, er fortælleren og tilhørerne altså nogen for hvem denne undergang er noget der kommer.

Den bestemte form i *guderne* forudsætter at guderne eksisterer og er kendt af læserne. Det er som situationen med *vidste* i første eksempel: Grønbech forudsætter en baggrundsviden hos os læsere som i det mindste jeg ikke har – jeg kender ikke guderne og tror i hvert fald ikke på deres eksistens – som ellers også forudsættes med *dengang da guderne ikke var født*. Men situationen er ikke helt den samme. Ganske vist tror jeg ikke på guderne, men jeg er ikke sikker på om Grønbech, eller den hvis tekst han har oversat, tror på guderne, og jeg er slet ikke sikker på om han (hun) tror at jeg tror på dem.

Og dog er det heller ikke helt sandt. Før den tekst jeg citerer, er der en indledning, skrevet af Grønbech, hvor der ved slutningen står:

Det udvalg som her bydes af Nordboernes sagn og af vikingetidens mytredigtning, er ikke en oversættelse, men en genfortælling i moderne ord, eller, om man vil, en gentagning. Ofte nok bliver en gammel tekst uforståelig i mo-

denne oversættelse, fordi ordene i gamle dage fik deres værd og betydning af blikke og minder, der af sig selv steg op i tilhørerne, men som er fremmede for senere læsere; i min genfortælling har jeg arbejdet det underforståede op i teksten for at give ordene det liv de en gang havde.

Det er altså ikke Grønbech selv der tror på guderne, men den fiktive fortæller som Grønbech har ladet teksten være fortalt af for at »arbejde underforståelserne op i teksten«. Denne fortæller er temmelig bemærkelsesværdig fordi han jo ikke blot har sikker viden om tiden før guderne, men også om tiden efter guderne, selv om det er en tid der kommer efter selve meddelelsen af historien. Fortælleren er således en spåmand (spåkvinde) der forudsiger hvad der vil ske med den verden som er fortælleren og tilhørernes.

Det er den samme fortæller som findes i det gamle eddadigt *Vølbens spådom*, men ikke den samme fortæller som findes i Snorres Edda, hvor fortælleren, som antydtes af Bæksted, tror på Biblens skabelsesberetning, og udtrykkeligt gør opmærksom på at hele den nordiske skabelsesberetning blot er en øjenforblændelse som aserne, folkene fra asien, som havde gjort sig til herrer i norden, arrangerer for kong Gylfe, som kommer på besøg hos dem. *Gylfaginning* betyder »Gylfes kogleri«.

Grønbech har altså med sin gendigtning underforstået en fortæller som er mere hedensk og mere guddommelig end den fortæller der er i den tekst han har oversat og gendigtet. Han har således faktisk ikke i dette stykke »arbejdet underforståelserne op i teksten«, men udskiftet et sæt underforståelser med nogle andre og således rekonstrueret en tekst som aldrig har eksisteret, en hedenskabets bibel. Det er en typisk religiøs attitude.

Gunning Api

Der stod et ildsprudlende Bjerg i Skovene, med sit sorte arrede Hoved ovenud af Skyerne, ved dets Fod voksede der Palmer; det var i de varme Aartusinder med endnu evig Sommer før Istiden.

Om dagen sender Vulkanen en Røgstøtte op i Himlen, ulyre Dampe som blander sig med de øverste Skytinder, mliehøjt oppe, men om Natten ulmer den som et blodigt Svælg, der gaber over Jorden, og stundom slynger den Flammer og gloende Sten op efter Maanen. Det er Gunning Api, den store Tordner, Jordskælvet og Ildens Fader.

Aldre igennem staar han der i lufvig Ensomhed og tygger paa Ilden i sit Indre, med en Kystelse og en underjordisk Duundren nu og da, som om Bjerget morer sig ganske solo...

Johannes V. Jensen:

Den lange Rejse. Det tabte Land (1938) 1944

Kunstner er derimod Johannes V. Jensen. Han gendigter også Gylfaginning, men der er også bogstavelige forskelle, fx at svælg et hedder *Gunninggag* hos Snorre, mens vulkanen hedder *Gunning Api* hos Johannes V. Jensen. Det er dog ikke dem jeg vil interessere mig for, men forskellene i hvad der underforstås, forskellene i hvad der står mellem linjerne.

Johannes V. Jensen skaber ganske simpelt et univers, og fortælleren står som guddommen i dette univers. Man ser det på tidsangivelserne: *det var i de varme Aartusinder med endnu evig Sommer før Istiden*. Dette er skrevet af en der lever efter istiden, det kunne godt være et nutidsmenneske. Fortælleren er altså ikke som Grønbechs fortæller en der lever samtidig med de mennesker der troede på det der fortælles, men en der lever nu og opfatter det fortalte som noget der er adskilt fra vore dage.

På den anden side er betegnelser som: *Det er Gunning Api, den store Tordner, Jordskælvet og Ildens Fader* ikke noget som kan siges af en moderne person; vi ved jo godt at en tilfældig vulkan ikke er ildens fader, eller den store tordner. Disse betegnelser kan kun være givet til vulkanen af de mennesker der måtte leve dengang – før istiden, og de rører jo også en som vi kalder det »primitiv« tankegang. Her optræder der således den samme form for ironi som er beskrevet under Bæksteds tekst: fortælleren forudsætter

noget som vi læsere ikke har som forudsætning, og som han heller ikke selv har som forudsætning. På den måde laver fortælleren grin med de personer som ordene er et skjult citat fra, de primitive og vilde indfødte der bor ved vulkanen.

Når der så står: *Althe igemmen staar han der i luftig Ensomhed og bygger paa Ilden i sit Indre, med en Rystelse og en underjordisk Dundren nu og da...*, er hele scenen set fra en synsvinkel som hverken kan indehaves af et moderne menneske der kan sige *før istiden* og kalde Ildens Fader for en *vulkan*, eller af det primitive menneske der kan kalde en tilfældig vulkan for *Ildens Fader*. Det er næsten som om fortælleren er en dreng der har lavet et landskab til en legetøjstogbane og forestiller sig hvorledes tiden i legens landskab går titusinde gange hurtigere end i drengens egen tid. Fortælleren er som en gud der har skabt den verden som beskrives.

Nu ved vi alle at det ikke er muligt at alle tre synsvinker, nutidsmenneskets, det primitive menneskes og den skabende guddoms synsvinkel, kan forenes i samme person. Og vi har forlængst taget den konsekvens af dette at vi ikke opfatter det der beskrives som en beretning om virkeligheden, men som fiktion. Vi ved altså at der forudsættes en baggrundviden af os læsere som vi ikke har, som forfatteren Johannes V. Jensen ikke har, og som han ved at vi ikke har. Det er legetøj dette her, det er ikke virkelighed. Men vi kan da godt lege med på Johannes V. Jensens modelbane.

Læg mærke til at denne ultraviolette fiktionslampe ikke er blevet tændt, hverken over Bækstedts tekst eller over Grønbechs. Hos Bæksted er selve den nordiske skabelsesberetning en tekst i teksten som handler om hvad Snorre Sturuluson troede på, og Bæksted giver så forklaringer af de forhold som findes i Snorres tekst. Hos Snorre Sturuluson står der fx også: *Saaledes som det hedder i Völsens Spædom: I Tidens Morgen/Vår der intet til...*

Og i Grønbechs tekst er der intet der antyder at dette skulle være fiktion. Den fortælles af en der tror på det der fortælles, og når vi ikke har de forudsætninger som fordes, så er det bare vores egen skyld. Det er som at læse et brev der er adresseret til naboen, der har vi heller ikke den baggrundviden, som forud-

sættes, men vi antager alligevel ikke at teksten er leg eller fiktion. På samme måde hos Grønbech. Vi føler at vi får lov til at læse over skulderen på vikingemenneskene og således opleve hvad de måtte opleve. Det er kulturel indlevelse. Og det er det vi ved at Grønbech har skabt for os – måske tror vi at han blot har oversat det til os.

Men Johannes V. Jensens tekst er altså fiktion, skønlitteratur med brask og bram. Ikke blot svæver fortælleren over vandene, men han kan også finde sammenhænge i den fortalte verden som vi læsere næppe kan finde i vores omverden: *med en Rystelse og en underjordisk Dundren nu og da, som om Bjergene morer sig ganske solo...* Vi ved jo at bjerge ikke kan more sig.

Men hele denne personifikation af bjergene er forberedt meget omhyggeligt. Først kommer der nogle såkaldt »døde melafonier«, dvs. oprindeligt billedsprog der er blevet til faste vendinger for noget som ikke har noget andet navn: *med sit sorte arrede Hoved ovenud af Skyerne, ved dets Fod voksede der Palmer*. Der er jo ikke noget mærkeligt ved at bjergene har en fod, den nederste del af et bjerg kan ikke hedde andet. Bjergets *arrede Hoved* er ikke så fast et udtryk, men kan dog sagtens forstås som »bjergets furede top«, uden at bjergene skulle have liv af den grund.

Senere har (eller er) bjergene også et *svælg* (som Ginnungagap) og *det synger Flammer og gloende sten op*. Det kan altsammen være en livlig, men nøgtern beskrivelse lavet af en datidig iagttager med vore nutidige forudsætninger. Men når der så står *op efter Maanen*, så er vi gået over til legeland. Vulkanen opfører sig som en dreng. Og det er denne fiktionssynsvinkel som helt umiskendeligt viser sig når *Bjergene morer sig ganske solo*.

Johannes V. Jensen underforstår således med en række sproglige finesser at bjergene kan opfattes som levende væsener der ligner mennesker. Man forstår dem kun, hvis man opfatter dem som en slags mennesker. Men her er vi læsere ikke, som hos Bæksted, forsvarslose – for vi har allerede overgivet os. Vi ønsker overhovedet ikke at gøre modstand, vi glæder os til ind i fiktionen at blive påduttet en baggrundviden som vi ikke har – og som vi ved at ingen har: det er en leg dette her, og det gæl-

der om at få oplevet så meget som muligt mens vi er i den. Senere kan vi altid komme ud igen.

Guder og jætter

Der var engang en verden som blev styret af nogle højere væsener der kaldte sig aser, og som menneskene dyrkede som guder (de havde ikke andre guder dengang). Aserne var nemlig større og stærkere end menneskene og de havde den guddommelige egenskab at de aldrig blev ældre, hvor gamle de så end blev. Selv påstod de at de havde været til fra verdens begyndelse, ja, at de selv havde skabt verden og menneskene med. Det var der naturligvis ingen mennesker der kunne huske, så de vidste ikke bedre end at tro hvad aserne – guderne – sagde.

Villy Sørensen:
Ragnarok. En gudefortælling, 1982

Dette er nok skrevet af en skønlitterær forfatter, men er det fiktion? Der er umiddelbart, sammenlignet med Johannes V. Jensens tekst, en mærkelig mangel på forudsætninger her. Det eneste der forudsættes bekendt på forhånd af læserne, er *menneskene*, og det må jo være de rigtige mennesker, menneskeslægten. Denne forudsætning er ganske ukontroversiel.

Men allerede i første sætning er tiden tvetydig. *Der var engang* er en fast formel der introducerer et eventyr, altså fiktion. Men det rimer ikke helt at det var *en verden* der var engang. Det behøver man jo ikke at sige – selvfølgelig var der en verden, hvordan skulle man ellers fortælle noget? Og det er vel netop denne forudsatte verden som det allerførste ord, *Der*, henviser til. Ordet *verden* betyder således måske ikke vores jordklode med dens beboere, men en verdensanskuelse eller et verdensbillede?

Og helt forvirret bliver man når det så fortsætter: *som blev styret af nogle højere væsener der kaldte sig aser, og som menneskene dyrkede som guder (de havde ikke andre guder dengang)*. Menneskene er som sagt dem vi kender, og når der så står at de ikke havde andre guder *dengang*, må det jo være for tid i forhold til vores tid og ikke bare en verdensanskuelse eller et eventyr.

Men der er andre tvetydigheder i disse linjer. Ordet *højere* kan enten betyde 'som rager længere op i luften' eller 'af en anden mere guddommelig karakter eller kvalitet end almindelige mennesker'. Hvis det var guder, ville vi læsere ikke være i tvivl om at det var den anden betydning af *højere*. Men når der senere står at de var *større og stærkere end menneskene*, er det måske snarere betydningen 'som rager længere op i luften'. Dernæst har de en *guddommelig* egenskab og det kunne jo tyde på den anden betydning.

Dette er ikke sjusk og overtrædelse af det rimelige krav om at man skal skrive klart og entydigt. Det Villy Sørensen vil, er jo netop at få os læsere til at tvivle på hvad der er virkeligt. Spørgsmålet er om aserne er guder.

Og aserne er åbenbart ikke guder, men kun nogle der *kaldte sig aser, og som menneskene dyrkede som guder*. I almindelig kommunikation gælder der den regel at man ikke blot skal sige sandheden, men også at man skal sige hele sandheden. Man kalder det kravet om *relevans*. Når man har fire flasker vin, er det ikke nok at sige til toderne at man har tre flasker vin – selv om det jo er sandt – man skal sige hele sandheden. I normalt sprog betyder *tre* nemlig 'kun tre', dvs. 'ikke fire'. På samme måde her: hvis Villy Sørensen nu vidste at de var guder, så ville det være forkert at sige at de *kaldte sig aser og menneskene dyrkede dem som guder*; det betyder nemlig mand og kvinde imellem: 'de blev kun dyrket som guder, de var ikke guder'.

Interessant er også parentesens: *de havde ikke andre guder dengang*. Man finder kun anledning til at bruge en nægret sætning når man antager at tilhøreren tror det som man benægter. Villy Sørensen antager altså at vi læsere tror at de havde andre guder dengang. Hvorfor antager Villy Sørensen nu det? Jo, det er nok fordi han ved at vi har andre guder nu – hvem han så end tænker på – således at vi kunne tro at de også havde dem dengang. Det er så denne vildfarelse han tager os ud af.

Det betyder dog ikke at vi ved hvor vi har Villy Sørensen, for senere står der: *de havde den guddommelige egenskab, at de aldrig blev ældre...* Det er klart at det ikke er almindelige mennesker der har

denne guddommelige egenskab – de må altså måske alligevel være guder? – men Villy Sørensen får os straks til at tvivle på vores tvivl ved at tilføje *hvor gamle de så end blev*.

Drilleriet fortsætter i *Selv påstod de at de havde været til fra verdens begyndelse, ja, at de selv havde skabt verden og menneskene med. Det var der naturligvis ingen mennesker der kunne huske, så de vidste ikke bedre end at tro hvad aserne – guderne – sagde. Vi ser igen at ordene vide og tro spiller en væsentlig rolle sammen med påstå. Ordet påstå er ikke faktitivt, det forudsætter netop ikke indholdet af at-sætningen, således som fx de forklarede eller oplyste at de havde været til siden verdens begyndelse ville have gjort det. påstå forudsætter derimod lige som havde at der har været to opfattelser af den sag; der har altså været nogen der sagde det modsatte. Og så gælder igen princippet om at være relevant og sige hele sandheden. Når der ikke blot står at de havde været til siden verdens begyndelse, men at de påstod at de havde været til siden verdens begyndelse, så er det netop fordi Villy Sørensen åbenbart ikke tror på det (ellers ville han jo have sagt det sådan), og fordi menneskene dengang heller ikke troede på det, men hævdede noget andet.*

Interessant er også de to placeringer af ordet *selv*. Anden gang betyder det nærmest: 'med egne hænder', men første gang står det først i sætningen, og det tyder på en underforstået modsætning: *Selv påstod de sådan og sådan, andre mente derimod sådan og sådan...* Denne underforståede diskussion dementeres så på den anden side af slutningen: *Det var der naturligvis ingen mennesker der kunne huske, så de vidste ikke bedre end at tro hvad aserne – guderne – sagde.*

Villy Sørensens fortæller er faktisk af en helt anden karakter end Johannes V. Jensens. Jensens er alvidende og guddommelig, kan krybe ind i personernes synsvinkel og har skabt verden som han senere fortolker. Omvendt med Villy Sørensens fortæller, han forpligter sig ikke til noget standpunkt og forholder sig tvivlende og afstandtagende til alt der fortælles i denne verden, både til det ene synspunkt og til det andet. Når vi læser lige har fundet noget vi kunne opfatte som fortællers autoritet, bliver den dementeret i næste sætning af systematiske flertydigheder.

Det er ikke noget der står sort på hvidt, for det står i Sørensens spil på vores (læsernes) forventninger og baggrundsviden. Villy Sørensen kan altså med en halvkvædet vise give os præcis den tvivl på de nordiske guder som Grønbech ikke giver os, men som Snorre ønskede at bibringe sine læsere. Snorres tanke var at aserne og deriblandt *Vóden* – han kalder vi *Odin*... *fik lyst til at drage bort fra Tyskland, og han ledsagedes af en stor Skare*... *Hvor de saa end kom, fortæltes der om dem mange berømtlige Ting, saa at de syntes mere at ligne Guder end Mennesker*.

Det raffinerede ved Villy Sørensen er nu at han kan bibringe os læsere den samme tvivl på de nordiske guder som Snorre og Bæksted, men uden at forudsætte at vi selv ved bedre, således som Snorre og Bæksted gør. Snorre begynder faktisk Gyllagining med at skrive: *Den almagtige Gud skabte i Begyndelsen Himmeld og Jord og alle de Ting, som dertil hører*... Og Bæksted må som omalt lave grin med Snorre for det. Men Villy Sørensen kan altså lade det være åbent at aserne var konger fra et erobrerfolk, og at mytterne beskriver væsentlige indsigter – uden at måtte demonstrere at vi med vores nutidige verdensanskuelse jo ved bedre, og uden at gøre det hele til fiktion, således som Johannes V. Jensen gør det.

Bæksted har gjort gendigtningen af Gyllagining til historieforskning; den moderne historiker studerer hvad Snorre Stur-luson troede på, og hvordan han dyrkede historieskrivning om den nordiske mytologi. Grønbech har gjort gendigtningen til en guddommelig åbenbaring, som ikke findes i originalen: guddommen åbenbar for de troende middelaldermennesker hvordan verden blev skabt. Johannes V. Jensen har gjort gendigtningen til sin egen fiktion: digteren fortæller en god historie. Men Villy Sørensen har gjort gendigtningen til en diskussion om livsanskuelse: filosofien giver os et oplæg om verdensanskuelser.

OLE TOGEBY

F. 1947. Professor i dansk sprog ved Aarhus Universitet, 1985-89 medarbejder ved maskinoversættelsesprojektet EUROTRA, har skrevet videnskabelige artikler om dansk sprog, og følgende bøger: *Sprog og Læseproces. Om læsbarhed* (1971), *Om sprog. En introduktionsbog* (1977), sammen med Henning V. Jensen: *Brug sproget! Om skriftlig fremstilling. Teori. Analyse. Praksis* (1981), *Kvinder siger selv – følgende mest – sagde manden. Om sprog hos kvinder og mænd, arbejdere og mellemklasser* (1985), *Steder i bevidsthedens landskab – grene på idernes træ – om at finde stof til bevisning af en sag* (1986), *Sprogbrug. Grundbog i sprogundervisning* (1986), *Sprogsociologi. Samleskriftet den lille sociologiske* (1989), medredaktør af det populærvidenskabelige sprogtidskrift *Mål & Måle* (1974-).

Talesprog i skriftsprog: Hvad sagde Gitte om tåregas?

Hans Bastøll

Talesprog eller skriftsprog?

»Gittes monolog om tåregas«, af årets Modersmål-prisvinder Per Højholt, begynder sådan her:

Altså, hva' ska' jeg gør', Susanne,
nu' han sur, Preben, fornærmet, ikk' oss',
du ve' hvoddan han ka' vær',
ikk' et ord si'r han,
men han får' et altså ikk', ret, ikk' oss',
jeg gør' et ikk'.
Det' altid ham der får ret
i det daglig,
ja, når vi diskuter' og sårn,
problemer, ikk' oss',
nu vil' jeg altså oss' te' og ha' et,
bar' en gang imellem,
især når jeg har' et,
det' vel ikk' for meget.

Er dette stykke tekst (trykt efter »Gittes monologer. Samlet udgave«, Schönberg 1984) nu tale- eller skriftsprog? Ja, umiddelbart er det naturligvis skriftsprog bestående af mørke bogstaver på hvidt papir, og vi bruger synssansen til at opfatte det med. I denne forstand er spørgsmålet om tale- eller skriftsprog virkelig et enten-eller, uden plads til mellemformer.

Men i mange henseender er det lige så indlysende talesprog, ja, faktisk en meget præcis gengivelse af udtæget dagligdags talesprog, og ligesom vi måtte bruge synssansen for at opfatte det i første omgang, kan vi høre det for hvad der så smukt kaldes